

Адвокатура – один із суб'єктів профілактики злочинів

В. В. Коваленко,
ректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор,
член-кореспондент
Національної академії
правових наук України

О. Г. Колб,
директор навчально-
наукового інституту права
та психології Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

У статті проаналізовано соціально-правову природу адвокатури в Україні та обґрунтовано необхідність створення реальних механізмів реалізації завдань із профілактики злочинів, поставлених перед суб'єктами так званої загальної профілактики злочинів.

Ключові слова: адвокатура, профілактика злочинів, загально-соціальна профілактика злочинів, індивідуальна профілактика злочинів

Визначення проблеми. Як свідчить статистика, щороку рівень рецидивної злочинності в Україні в загальній її структурі становить понад 22 % [1, 25]. Певні тенденції при цьому окреслилися ще з 1991 р. [2, 22–23] і набули цих кримінологічних ознак у 2001 р., тобто з моменту прийняття нового Кримінального кодексу України [3, 44]. Усе це свідчить про те, що держава та громадські інститути, включно з адвокатурою, неадекватно реагують на прояви цього виду злочинів, у зв'язку з чим руйнуються, нейтралізуються, блокуються їх детермінанти.

Зважаючи на це, а також з метою розробки та обґрунтування заходів, спрямованих на підвищення ефективності протидії рецидивній злочинності з боку так званих неспеціалізованих суб'єктів профілактики, обрану тему дослідження вважаємо актуальною.

Стан дослідження. Традиційно в науковій літературі вчені наводять лише перелік суб'єктів загально-соціальної профілактики злочинів і говорять про їх правові можливості загалом, не конкретизуючи завдань, форм і методів у їхній діяльності. Це цілковито стосується й адвокатури. Як показало вивчення доктринальних джерел, проблемами визначення суб'єктів профілактики злочинів та їхніх повноважень активно займаються Л. В. Багрій-Шахматов, В. В. Голина, І. М. Даньшин, Л. М. Давиденко, О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, А. Г. Кальман, А. М. Костенко, П. П. Михайленко, В. А. Туляков, В. І. Ша́кун та інші.

Проте наукових публікацій та інших досліджень, присвячених ролі й місцю адвокатури в системі суб'єктів запобігання злочинам, все ж таки недостатньо, що й зумовило вибір цієї проблеми для дослідження.

Виклад основних положень роботи. Завдання щодо запобігання злочинам визначено в Кримінальному кодексі України (ст. 1 КК України), у кримінально-процесуальному законодавстві (ст.ст. 23–23-2 Кримінально-процесуального кодексу України), а також у ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Як показує практика, в основному їх вирішенням займаються лише суб'єкти, для яких профілактика злочинів належить до одного з головних завдань і функцій (органи прокуратури, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України та ін.) [4, 351–356].

Поряд із цим інші суб'єкти запобігання злочинності не повною мірою використовують свої можливості у сфері протидії цим суспільно небезпечним явищам. До таких суб'єктів, зокрема, належать:

- органи державної влади та управління згори донизу – від Верховної Ради України, Секретаріату Президента України та Кабінету Міністрів України до місцевих рад і райдержадміністрацій;
- органи господарської та культурно-виховної діяльності, міністерства та відомства; адміністрація підприємств, організацій та установ, культурно-виховні установи;
- громадські організації: профспілки, добровільні народні дружини (постові правопорядку); ради з профілактики та ін.;
- трудові колективи;
- окремі громадяни (шефи, наставники, громадські вихователі та ін.) [5, 65].

Загалом А. П. Закалюк обґрунтовано поділив усіх суб'єктів профілактики злочинів на кілька груп:

- а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування);
- б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинним діянням віднесене або має бути віднесене до основних завдань (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації);
- в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування з профілактики злочинів та злочинних проявів, але їхня діяльність безпосередньо впливає на превентивні процеси з виявлення детермінант злочинності та окремих злочинів (установи освіти, культури, органи охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій і т. ін.).

При цьому, як дійшов висновку А. П. Закалюк – і з ним слід погодитися, – суб'єктом діяльності із запобігання злочинам можна визнати орган, організацію, окрему особу, які в цій діяльності виконують бодай одну з таких функцій: організація, координація, здійснення чи безпосередня причетність до її здійснення. Інші заходи, що їх забезпечують (навчання, видання літератури, підготовка рекомендацій, фінансування тощо), не дають функціональних підстав поширювати на їх виконавців термін «суб'єкт профілактики злочинів і злочинних проявів» [4, 346].

Проте, як зауважив О. М. Джужа, слід пам'ятати, що теорія кримінологічної профілактики має складну функціональну залежність від суміжних наук. Таким чином, сьогодні можливою і необхідною є розробка теорії кримінологічного запобігання злочинам, у якій адекватно відбивався б складний науковий механізм міждисциплінарної взаємодії між різними видами профілактики злочинів [6, 174].

Із цього випливає, що класифікацію суб'єктів запобігання злочинам можна здійснити й за іншими (не тільки кримінологічними) критеріями та підходами.

Водночас безперечним є й те, що кримінологічна профілактика спрямована на:

- 1) запобігання злочинам, що, своєю чергою, передбачає розробку заходів і прийомів, за допомогою яких вирішується завдання неминучості покарання за скоєний злочин, а це виражається у:
  - всебічному, повному та об'єктивному розкрит-

ті, розслідуванні кожного злочину та виявленні винних осіб;

- переконанні особи з низьким рівнем правової та моральної свідомості в неминучості покарання з метою загально-превентивного впливу;
- 2) безпосереднє, спеціально спрямоване запобігання злочинам, що забезпечується з її допомогою;
- 3) отримання інформації про злочини, що готуються;
- 4) своєчасне припинення злочинів, що вчиняються;
- 5) цілеспрямований вплив на особу заходами та засобами запобіжного, виховного характеру;
- 6) виявлення й усунення причин та умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину.

Отже, якщо виходити із зазначених вище теоретичних підходів з профілактики злочинності, адвокатуру необхідно віднести до третьої групи суб'єктів запобігання злочинам.

У науковій літературі діяльність адвокатури в цьому напрямі зводиться до сприяння виконанню статей 23, 23-1, 23-2 КПК України, до захисту законних прав та інтересів громадян і юридичних осіб [4, 356], з чим, якщо керуватися нормами чинного законодавства України з питань діяльності адвокатури, погодитися не можна.

Так, серед завдань адвокатури, закріплених у ст. 1 Закону України від 19 грудня 1992 р. «Про адвокатуру», разом із зазначеними вище завданнями, через які реалізуються її функції, включно з профілактикою, слід констатувати, що адвокатура цілком може займатися профілактикою злочинів [7].

Про багатформатність функцій адвокатури, пов'язаних із діяльністю щодо запобігання злочинам, говориться у:

- а) ст. 5 цього Закону «Види адвокатської діяльності», а саме: адвокати виконують свої обов'язки відповідно до кримінально-процесуального законодавства у процесі дізнання та досудового слідства;
- б) ст. 6 «Професійні права адвоката»: адвокати мають право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в кримінальних справах; виконувати інші дії, передбачені законодавством;
- в) ст. 7 «Обов'язки адвоката»: адвокати мають право використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб;
- г) інших статтях цього Закону.

Якщо узагальнити поставлені законодавцем

завдання для адвокатів, то профілактика злочинів здійснюється шляхом реалізації заходів:

- загальної профілактики – як сукупності соціально-економічних, ідеологічних, культурно-виховних, організаційно-управлінських, правових та інших заходів, які, не будучи безпосередньо орієнтованими на протидію злочинності, становлять матеріальну та ідеологічну базу для спеціально-кримінологічної профілактики [8, 22];
- індивідуальної профілактики – як сукупності заходів впливу на конкретну особу [9, 163].

При цьому, як і всі інші суб'єкти запобігання злочинам, адвокатура реалізує цю діяльність на трьох рівнях [10, 78–82] шляхом:

1) розв'язання важливих соціальних, економічних та інших проблем життя суспільства, посилення виховної та ідеологічної роботи в державі, вдосконалення суспільних відносин.

Приміром нині адвокатура безпосередньо та опосередковано залучена до обговорення різноманітних проектів Конституції, КПК України [11] та інших нормативно-правових актів з питань протидії злочинності;

2) впливу на конкретні соціальні групи, у яких виникають конфліктні ситуації або окреслюються негативні явища.

Зокрема, це виявляється в наданні правової допомоги засудженим, яких адміністрація установ виконання покарань притягує до різних видів юридичної відповідальності (ст.ст. 8, 107 та ін. КВК України);

3) здійснення індивідуальної виховної роботи з підозрюваним, обвинуваченим, підсудним і засудженим під час проведення дізнання, досудового слідства, судового розгляду кримінальної справи й під час відбування призначеного судом покарання.

При цьому, як впливає зі змісту ст. 9 Закону України «Про адвокатуру», адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю, що її предметом є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків.

Таким чином, слід визнати, що запобігання злочинам, як різновид суспільної діяльності адвокатури, належить до таких важливих напрямів, як соціальний контроль і соціальна профілактика, під якою вчені розуміють цілеспрямовану діяльність з профілактики порушень різноманітних суспільних норм, а також усунення причин, що породжують ці порушення [12, 20].

Виходячи з цього, під **запобіганням злочинам, яке здійснюється адвокатурою України**, треба розуміти *один із видів її соціальної діяльності, функціональний сенс якої полягає у перешкоджанні дії детермінант злочинності та її проявів, передовсім причин та умов останніх, шляхом їх обмеження та нейтралізації, а також – за наявності можливостей – усунення їхньої дії як на особу підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та засудженого, так і на інших осіб та суспільство загалом.*

Згідно із Законом України «Про адвокатуру» (ст. 5) до видів адвокатської діяльності у сфері профілактики злочинів можна віднести:

- консультації та роз'яснення з юридичних питань у кримінальному судочинстві, зокрема стосовно правових наслідків вчинення злочину повторно (ст. 32 КК) і за рецидиву злочинів (ст. 34 КК), а також з питань виконання та відбування кримінального покарання, а саме: про умови звільнення від відбування покарання згідно з вимогами ст.ст. 152–154 КВК України, порядок встановлення адміністративного нагляду (ст.ст. 158–159 КВК), що дає змогу вживати заходи з індивідуального запобігання злочинам;
- здійснення представництва в судах та інших державних органах інтересів громадян та юридичних осіб, що створює необхідні умови для виявлення детермінант злочинності (ст.ст. 23–23-1 КПК) і віктимологічної поведінки потерпілих від злочинів [13, 105–123];
- надання юридичної допомоги підприємствам, установам, організаціям, що дає змогу розробляти обґрунтовані заходи з усунення причин та умов учиненого злочину;
- здійснення правового забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності, що дає змогу проводити як загально-соціальне, так і індивідуальне запобігання злочинам;
- виконання обов'язків відповідно до кримінально-процесуального законодавства України у процесі дізнання і досудового слідства (ст. 48, 52 КПК України);
- надання інших видів юридичної допомоги, передбачених законодавством (зокрема надання правової допомоги засудженим (ст.ст. 8, 107, інші КВК України)).

Для створення відповідних механізмів превентивної діяльності адвокатів у сфері протидії злочинності слід здійснити такі заходи:

1. Для гармонізації положень Закону України «Про адвокатуру» доповнити ст. 6 «Професійні права адвоката» правом на ведення діяльності щодо запобігання злочинам, що їх вчиняють як

засуджені, так і інші особи, що логічно впливає зі змісту ст. 5 цього Закону «Види адвокатської діяльності», ст. 59 Конституції України про право громадян на правову допомогу [14] ст.ст. 1 і 50 КК, ст.ст. 23–23-2 КПК і ст. 1 КВК України, а також теоретичних принципів кримінологічної профілактики, про які йшлося в цій роботі.

2. Для реалізації доктринальних положень про роль та місце адвокатури в системі суб'єктів запобігання злочинам потрібно доповнити ст. 5 проекту Закону України «Про профілактику злочинів» [15, 182–193] таким суб'єктом запобігання злочинам, як адвокатура, що логічно впливає з її правової природи, зокрема ст. 1 Закону «Адвокатура України та її завдання».

3. У такому самому контексті необхідно змінити норми КПК України, пов'язані з діяльністю адвокатів, а саме:

3.1. Доповнити ст. 23 КПК «Виявлення при-

чин і умов, які сприяли злочину» частиною другою такого змісту: «Для забезпечення права на захист підозрюваних, обвинувачених і підсудних їх захисник має право виявляти причини та умови, які сприяли вчиненню злочину».

3.2. Доповнити ч. 2 ст. 48 КПК «Обов'язки і права захисника» п. 14 такого змісту: «Виявляти причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, для забезпечення права людини на кваліфікований захист».

4. Доповнити ч. 2 п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» реченням такого змісту: «До таких обставин, зокрема, належать клопотання, пов'язані з виявленням захисником у порядку ст. 23 КПК України причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів» [16, 348–357].

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 5 (105). – С. 19-34.
2. Розгляд судами загальної юрисдикції справ різних категорій впродовж 1990-200 рр. // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1 (29). – С. 12-26.
3. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2002 р. за даними судової статистики // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3 (37). – С. 41-49.
4. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
5. *Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В.* Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посібн. - К. : Атика, 2001. – 368 с.
6. *Джужа А. Н.* Предотвращение преступлений, связанных с сексуальным насилием : монография. – К. : Атика, 2009. – 240 с.
7. Об адвокатуре : Закон Украины от 19 декабря 1992 г. // Ведомости Верховного Совета Украины. – 2009. – № 13. – Ст. 161.
8. *Медицкий И. Б.* Предупреждения преступности : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. – К. : Изд. Виктор Дьяков, 2008. – 220 с.
9. Криминология : учеб. / под ред. В. Д. Малкова. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2004. – 528 с.
10. Криминология / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – 630 с.
11. Народная Конституция: Обсуждаем проект Конституции Президента Украины. – К. : Общественная организация «Фонд наследия», 2009. – 96 с.
12. *Игошев К. Е., Шмаров И. В.* Социальные аспекты предупреждения преступности. – М. : Юрид. лит., 1980. – 176 с.
13. Криминологическая виктимология : учеб. пособ. / Е. М. Моисеев, А. Н. Джужа, В. В. Василевич и др. ; под общ. ред. А. Н. Джужа. – К. : Атика, 2006. – 352 с.
14. Конституция Украины. – Х. : Весна, 2007. – 48 с.
15. Закон Украины от 12.05.1998 г. «О профилактике преступлений: Проект // Криминология: Специализированный курс лекций со схемами (Общая и Особенная части) : учеб. пособ. / А. Н. Джужа, Е. М. Моисеев, В. В. Василевич. – К. : Атика, 2001. – 368 с.
16. О применении законодательства, обеспечивающего право на защиту в уголовном судопроизводстве : Постановление Пленума Верховного Суда Украины от 24 октября 2003 г. № 8 // Постановления Пленума Верховного Суда Украины по уголовным делам. – 4-е изд., изменений, и доп. – К. : Издательский Дом «Скиф», 2009. – 536 с.

Коваленко В. В., Колб А. Г. Адвокатура – один из субъектов профилактики преступлений

В статье проанализирована социально-правовая природа адвокатуры в Украине и обоснована необходимость создания реальных механизмов реализации задач по профилактике преступлений, которые стоят перед субъектами так называемой общей профилактики преступлений.

Ключевые слова: адвокатура, профилактика преступлений, обще-социальная профилактика преступлений, индивидуальная профилактика преступлений

Kovalenko Valentyn, Kolb Olexandr. Advocacy – one of the parties of crime prevention

The article analyses the socio-law character of the Advocacy in Ukraine, the necessity of creation of the real realization mechanisms of crime prevention aims ascertained before the subjects of so-called general crime prevention is substantiated in the article as well.

Key words: advocacy, crime prevention, subjects of crime prevention, nation-wide crime prevention, individual crime prevention